

Raný Nietzsche o rétorice a jazyku vůbec (1866 – 1871, 1873 – 1879)

Nietzsche (1844 - 1900) se na konci roku 2012 přidal k těm málo filosofům, jejichž dílo máme do češtiny kompletně přeloženo. Není náhodou, že poslední na řadu přišla práce *Lidské, příliš lidské*, která se začala těšit seriózního zájmu historiků filosofie až v průběhu 70. let 20. století. V této práci Nietzsche vědomě navázal na své rané dílo z druhé půle 60. a z první půle 70. let. *Lidské, příliš lidské* tvoří společně s těmito ranými poznámkami myšlenkovou paralelu k slavné práci *Zrození tragédie* a v menší míře i k projektu *Nečasových úvah*. Především *Zrození tragédie* platí v celém Nietzscheově díle za „přešlap“ a jako romantické intermezzo rozděluje jeho ucelený intelektuální vývoj na dvě období (tj. na roky 1866 – 1871 a 1873 – 1879). Moje přednáška se pokusí na základě stavu dobové epistemologie zmapovat tuto desetiletou etapu, na jejímž počátku stál mladý maturant s chatrnou znalostí dějin evropského myšlení a na jejím konci autor nejspíše nejprogresivnější německé filosofické práce druhé poloviny 19. století.

Mezi historiky filosofie vznikl ve 20. století mýtus, že celé Nietzscheovo rané dílo ovlivnil jenom či hlavně Schopenhauer. V polovině 80. let 20. století se tento mýtus začal drolit ve prospěch objektivnějšího pohledu na celou věc: Nietzsche byl totiž již od svých lipských studií velmi precizně obeznámen s dobovou filosofií, která k schopenhaueriánství přistupovala značně kriticky. Nietzsche si po probádání terénu vědomě vybírá tuto proti-schopenhaueriánskou větev, která za několik let plynule vyústí ve vznik novokantovství. Novokantovství předkládalo ontologické, umělecké a etické teorie vždy na základě perfektního osvojení si epistemologické problematiky; Schopenhauerova epistemologie byla naopak silně poplatná etice a ontologii, Schopenhauer ji detailně domýšlel až ex post. Podle těchto strategií se odvíjí i Nietzscheova zanícenost pro každou z jednotlivých větví: zajímá-li se v prvním období (1866 – 1871) jen o otázky epistemologické, vědomě rozvíjí odkaz raně novokantovské filosofie; zajímá-li se při přípravě na *Zrození tragédie* (1871 – 1872) jen o kúru německé kultury, přesně podle vzoru Schopenhauera epistemologii zjednodušuje do primitivních vzorců. *Lidské, příliš lidské* rezignuje na všechny buditelské, manifestační a spekulativní rysy *Zrození* a navazuje právě a jenom na precizní teorii poznání z konce 60. let. Následně ji rozvíjí a posouvá do – pro německou kulturu poslední třetiny 19. století – zcela nových horizontů. Dílo se tak stává natolik originálním, až se k němu otáčí zády i novokantovská filosofie, přestože je s ním ideově spojena.

Kromě této větve německé filosofie (Lange, du Bois-Reymond, Zöllner, von Helmholtz, Fechner) měla na mladého Nietzscheho velký vliv i dobová jazykověda, která mu kromě vzhledu do lingvistické problematiky poskytla i slušnou orientaci v dějinách jazyka. Na základě těchto znalostí píše Nietzsche programovou esej *O pravdě a lži nikoliv ve smyslu morálním* (1873), ve které se sice ještě neprezentuje jako originální myslitel (celá tato esej je plagiát opsaný z práce *Řeč jako umění* německého jazykovědce Gustava Gerbera), přesto se již zde vyjevuje jako originální spisovatel (jeho styl začíná více připomínat francouzštinu, místo systematizace a hierarchizace myšlenek představuje ladnější a volnější formu, masivně využívá řečnických figur ad.). Intelektuální posun

spočívá v ocenění lidského jazyka jako výsostného nástroje při konstituci zkušenosti. Osobní jazyk utváří náš smyslový názor a právě aspekt tvorby při označování vnější skutečnosti tlumí důraz na korespondenci ve prospěch důrazu na prvek artificialnosti. Čím více se naučíme ovládat jazyk, tím více bude naše zkušenost světa umělá, tj. subjektivní, námi vytvořená. Tuto okolnost (totiž že forma fenomenálního světa je v moci subjektu) nechápe Nietzsche jako defektní, ale po vzoru humboldtovské větve německé jazykovědy, ke které se kooptací Gerberovy sémiotiky sám přihlásil, jako jistou výzvu pro člověka disponujícího určitými jazykovými schopnostmi. Proti jakémukoliv klasicistnímu ustrnutí forem tak stojí *menschliche Sprachkraft*, nekonečná schopnost uchopovat okolní svět individuálním jazykem. Tato Nietzscheova strategie obsahuje citelný subverzní faktor proti racionálně kontrolovatelné scientistické logice diskurzu a současně otevírá dokořán dveře hypertrofii různých stylistických prostředků a figur, které dopomohou k radikálnímu ozvláštnění jazyka. Oproti do sebe uzavřenému jazyku logu má jazyk mýtu potenci k nekonečné transformaci. Doba, kterou Nietzsche předznamenává, bude dobou rétorické opulence a exuberance, ve které bude samo mluvení tématizováno a reflektováno s takovou intenzitou, že v mnohém napodobí a překoná doby, které byly synestetickými kvalitami jazyka zcela okouzleny (manýrismus, baroko, raná romantika).

Rozdíl mezi esejí *O Pravdě a lži* a *Lidským, příliš lidským* je pak v tom, že zatímco v roce 1873 jsou principy autoreflexivnosti, sebetématizace a sebekonceptualizace pouze představeny, na konci 70. let je na prostoru 560 stran představena jejich detailní aplikace podle celého spektra profesí či životních rolí (jak je jazyk využíván v poezii, hudbě, tanci, u soudu, v politice, ve vědě, filosofii apod.). Více než klasickým filosofickým (popř. eticko-pastýřským) dílem se stává *Lidské, příliš lidské* manuálem pro nového člověka, který se nechce ztratit v kolbišti společenských vztahů a ideologických tlaků. Tato nová společnost se nedělí podle kritérií rasy, třídy, etického či politického přesvědčení, ale pouze podle osobních jazykových schopností a dovedností.

Literatura, o které bude řeč:

Nietzsche, F.: *Lidské, příliš lidské. Kniha pro svobodné duchy Sv. 1.* Praha: Oikoymenh 2010.

Nietzsche, F.: *Lidské, příliš lidské. Kniha pro svobodné duchy Sv. 2.* Praha: Oikoymenh 2012.

Nietzsche, F.: *O pravdě a lži nikoliv ve smyslu morálním.* Praha: Oikoymenh 2007.

Nietzsche, F.: *Rané texty o hudbě a řeči.* Praha: Oikoymenh 2007.

Lange, F.: *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart.* Iserlohn/Leipzig: Verlag von J. Baedeker 1887. (je to i v angličtině)

Gerber, G.: *Sprache als Kunst.* Berlin 1885. Kdyby se na to chtěl někdo podívat, hodil sem to na uložto: <http://uloz.to/xNiWaZjS/gustav-gerber-spracha-als-kunst-pdf>

K Nietzschemu již existuje nová on-line edice eKGWB, která obsahuje asi 95% všech jeho publikovaných i nepublikovaných textů, skic, poznámek, dopisů. Je to všechno zdarma a přehledně, nejlepší edice pro citování a hledání jmen a hesel. Srov. <http://www.nietzschesource.org/#eKGWB>